

Міжнародне право

УДК 341.21:113.32

Сєдих Вікторія Русланівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сєдых Виктория Руслановна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Sedyh Victoriya

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

ПРОБЛЕМА ВИЗНАННЯ ЛЮДИНИ СУБ'ЄКТОМ

МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ПРОБЛЕМА ПРИЗНАНИЯ ЧЕЛОВЕКА СУБЪЕКТОМ

МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

THE PROBLEM OF RECOGNITION A PERSON AS A SUBJECT OF

INTERNATIONAL LAW

Анотація. Стаття присвячена правовому аналізу міжнародної правосуб'єктності людини з огляду на сучасний стан міжнародного права. Досліджено поняття, характерні ознаки, особливості правосуб'єктності індивіда у міжнародному праві. Обґрунтовано положення про людину як невід'ємного суб'єкта міжнародного права виходячи з неспроможності у межах сучасного міжнародного права зберігати уніфіковану суб'єктну модель. Встановлено перспективи розвитку інституту міжнародної правосуб'єктності.

Ключові слова: людина, індивід, суб'єкт міжнародного права, міжнародна правосуб'єктність, міжнародне право.

Аннотация. Статья посвящена правовому анализу международной правосубъектности человека учитывая современное состояние международного права. Исследовано понятие, характерные признаки, особенности правосубъектности индивида в международном праве. Обосновано положение о человеке как неотъемлемого субъекта международного права, исходя из несостоятельности в рамках современного международного права, хранить унифицированную субъектную модель. Установлено перспективы развития института международной правосубъектности.

Ключевые слова: человек, индивид, субъект международного права, международная правосубъектность, международное право.

Summary. The article is devoted to the legal analysis of the international legal personality of a person of point of view the current state of international law. This article researches the concept, characteristic signs, features of the legal personality of the individual in international law. The article substantiates the position of a person as an integral subject of international law on the basis of the failure to maintain a unified subjective model within the framework of modern international law. The article also defines perspectives of development of the institute of international legal personality.

Key words: human, individual, subject of international law, international legal personality, international law.

Постановка проблеми. Характеристика будь-яких відносин є неповною без визначення суб'єктів їх реалізації на практиці. Норми права визначають статус того чи іншого суб'єкта, його права та обов'язки, регулюють відносини між ними і перспективи розвитку. При цьому, сучасні процеси глобалізації та інтеграції, національні інтереси окремих

держав та індивідів сприяють динамічній зміні обсягу їх правосуб'єктності, значення й крім того, появи нових суб'єктів.

У доктрині міжнародного права існують різні підходи щодо визначення кола суб'єктів міжнародного права. Це обумовлено відсутністю єдиного розуміння сутності суб'єктів міжнародного права та ознак, які їм притаманні. Питання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи є одним з центральних і важливих у науці міжнародного права, оскільки на сьогодні не існує єдиної позиції щодо визнання людини суб'єктом міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науці міжнародного права питання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи вивчали такі сучасні українські та російські вчені як, М. О.сБаймуратов, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич, Б. Б. Ганюшкін, А. І. Дмитрієв, Д. В. Кулеба, І. І. Лукашук, У. Ю. Мамедова, В. В. Мицик, М. Ю. Черкес, С. В. Черниченко та ін. Серед зарубіжних авторів треба виділити вклад таких науковців як Я. Броунлі, Х. Лаутерпахт, Ф. Манн, В. Фрідман, Ч. Хайд, Г. Шварценбергер тощо. Крім того, аналізом проблем суб'єкта міжнародного права займався О. В. Тарасов у своїх роботах «Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу» та «Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії». Проте комплексне монографічне дослідження теоретико-методологічних та практичних проблем суб'єкта у міжнародному публічному праві з'явилося з появою в 2015 р. дисертації О. В. Тарасова під назвою «Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві».

Формулювання цілей статті. Дана стаття є спробою систематизації та загальнотеоретичного узагальнення поняття правосуб'єктності фізичної особи у міжнародному праві. Головною метою цієї роботи є аналіз міжнародної правосуб'єктності людини, визначення її ролі в системі міжнародного права, дослідження характерних ознак, особливостей

міжнародної правосуб'єктності індивіда, а також проблем пов'язаних з неоднозначністю визначення його правового статусу.

Виклад основного матеріалу. Проблема визнання людини як суб'єкта міжнародного актуалізувалась ще у ХХ століття. На початку ХХ століття учасниками міжнародних відносин вважались лише держави, але поява нових фігур на арені міжнародного права у вигляді міжнародних організацій та інших утворень викликала необхідність розширення кола суб'єктів. Наразі, дискусія про міжнародну правосуб'єктність індивіда набуває якісно нового значення у зв'язку з реформуванням та бурхливим розвитком окремих інститутів міжнародного права. Як зазначав В. В. Мицик «у науці міжнародного права питання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи розглядається від її повного невизнання, визнання специфічної, обмеженої, особливої правосуб'єктності, або несuverенних суб'єктів міжнародного права, до безумовного визнання такої правосуб'єктності» [1, с. 25, 26]. Тому, перш за все розглянемо позиції різних сторін, як прихильників, так і противників визнання людини суб'єктом міжнародного права.

В основному різноманіття думок залежить від поглядів вчених на теорії співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права. Так, розробка деякими вченими теорії примату міжнародного права над внутрішньодержавним у Європі в 50-х роках минулого століття поклала початок розвитку концепції міжнародної правосуб'єктності індивіда. Оскільки, саме творці та послідовники теорії примату міжнародного права завжди відстоювали ідею міжнародної правосуб'єктності індивіда, вказуючи, що загальні норми міжнародного права є частиною права країни і вони мають перевагу перед внутрішніми законами і безпосередньо створюють права й обов'язки для її громадян у процесі правозастосовної діяльності держави.

Щодо прихильників теорії примату національного права, то більшість вчених не вважають доречним виділяти міжнародну правосуб'єктність індивіда. Неприйнятним було положення про визнання за людиною міжнародної правосуб'єктності і у часи СРСР. Радянська доктрина міжнародного права була категоричною, оскільки виходила з того, що індивід не може мати ні правоздатності, ні дієздатності у міжнародних правовідносинах. Наприклад С. В. Черниченко стверджував, що «індивіди ні за яких умов не є і не можуть бути суб'єктами міжнародного права», до того ж, «оскільки існують об'єктивні межі міжнародного права як права, що регулює міждержавні відносини і не розповсюджується безпосередньо на індивідів, форми його впливу на положення індивідів визначаються його природою. Зміна цих форм можлива лише в результаті зміни природи міжнародного права, його об'єктивних меж. Але така зміна означатиме кінець міжнародного права» [2, с. 16, 17]. Тобто, на його думку, якщо міжнародне право регулятивно впливає на фізичних осіб, це не означає, що такі особи стають його суб'єктами. Крім того, такі вчені як С. Б. Крилов, Ф. І. Кожевников, Л. А. Моджорян та інші запропонували теорію, за якої суверенітет є невід'ємною властивістю суб'єкта міжнародного права, під суб'єктом міжнародного права розуміється носій суверенних прав, а також прав і обов'язків, які виникають з міжнародних договорів і звичаїв. Такими суб'єктами у сучасному міжнародному праві виступає, як правило тільки суверена держава. Окремі особи не можуть бути суб'єктами цього права [3, с. 46].

На мою думку, такі твердження втратили свою актуальність. З кожним днем світ все більше переходить на концепцію максимального зосередження на людині, особистості як основної складової будь-яких відносин і основи для всіх прав та обов'язків в площині існуючого права. Тому говорити про те, що людина не може бути суб'єктом міжнародного

права, і це перевага виключно більших суб'єктних утворень, на зразок держав та міжнародних організацій, на сьогоднішній день вже безглуздо, оскільки це не відповідає сучасному стану міжнародних відносин.

В свою чергу, серед прихильників визнання людини суб'єктом міжнародного права також існує безліч переконань. Так, одні допускають появу в міжнародному праві людини як суб'єкта права, хоча і з дуже обмеженою правосуб'єктністю; інші, на противагу, наполягають на тому, що індивіди повинні визнаватись суб'єктами міжнародного права. Більшість прихильників теорії міжнародної правосуб'єктності індивіда як основні докази наводять наступні аргументи: по-перше, міжнародне право безпосередньо створює для особи права й обов'язки, по-друге, особа має можливість звертатися в міжнародні судові установи для захисту своїх прав, і, по-третє, індивіди є суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини і тому є суб'єктами міжнародного права. Проте, необхідно підкреслити, що міжнародно-правові акти, тобто узгоджені державами обов'язкові міжнародні документи, в яких фізична особа визнавалась би суб'єктом міжнародного права, відсутні. Відсутні також тлумачення щодо цього універсальними міжнародними судовими установами.

Тим не менше, обґрунтовуючи наведені вище позиції, варто сказати, що на даний момент більше ста універсальних і регіональних міжнародних договорів, а ще більше двосторонніх міжнародних угод визнають і закріплюють за людиною міжнародні права. Серед них такі авторитетні міжнародні договори, як Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. і два Додаткових протоколи до них від 8 червня 1977 р., Міжнародний білль про права людини, конвенції про скасування рабства, про попередження злочину геноциду, про політичні права жінок, численні конвенції, схвалені МОП та багато інших. У багатьох з таких міжнародних договорів прямо зафіксовано, що «кожна людина, де б вона не перебувала,

має право на визнання її правосуб'єктності». Це положення ст. 6 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 16 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., ст. 23 Конвенції СНД про права й основні свободи людини 1995 р. та ін. [3, с. 49, 50]. Зрозуміло, що тут мова йде не про внутрішньодержавну правосуб'єктність людини, оскільки закріплення подібних тез належить до сфери національного законодавства. У такому випадку, не можна не зазначити думку В.А. Карташкіна: «Розвиток співробітництва держав у галузі прав людини на універсальному й регіональному рівнях із кожним роком розширює обсяг прав, наданих індивідові різними міжнародними угодами. Цей процес призвів до того, що індивід став безпосереднім суб'єктом міжнародного права» [4, с. 527].

Крім того, як суб'єкт міжнародного права людина може звертатися напряду за захистом своїх прав до органів міжнародної юрисдикції, не потребуючи кожного разу дозволу на це держави. «Згода» на таке звернення дається державою при ратифікації нею відповідної міжнародної конвенції та визнанні юрисдикції передбаченого органу. Це підтверджується положенням ст. 34 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації чи групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції чи у Протоколах до неї» [5]. Розширення можливостей міжнародно-правового захисту індивіда підтверджує універсалізацію правового статусу особи, наділення її міжнародною правосуб'єктністю. Крім того, треба згадати рішення Суду Європейського Союзу у справі «Ван Генд і Лоос проти Нідерландів» від 05.02.1963 р. у якому зазначено, що «співтовариство констатує новий правовий порядок у міжнародному праві, за яким переваги держав щодо їх суверенних прав обмежуються і суб'єктами визнаються не лише держави,

а й громадяни» [6]. Насамперед, слід зазначити, що звертаючись до Європейського суду з прав людини громадяни стають повноправними учасниками міжнародних відносин. У даному контексті було б нелогічно говорити про відсутність у громадян здатності до самостійної реалізації міжнародних прав та обов'язків, а отже, і відсутності міжнародного правового статусу, адже, «опонентом» фізичної особи на міжнародно-правовій арені виступає держава як інший самостійний суб'єкт міжнародного права.

Невід'ємною складовою міжнародної правосуб'єктності фізичної особи є можливість її індивідуального притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності. Вирок Міжнародного Військового Трибуналу у Нюрнберзі зазначає: «Злочини проти міжнародного права здійснюються людьми, а не абстрактними утвореннями, і тільки шляхом покарання індивідів, які скоюють такі злочини, можуть бути дотримані приписи міжнародного права». Цей вирок скасував доктрину Бріана-Келлога, у якій йшлося тільки про відповідальність держав за скоєння агресії як міжнародного злочину. Після Нюрнберзького процесу принцип індивідуальної кримінальної відповідальності був закріплений у положеннях низки статутів тимчасових міжнародних судових органів, а також у Римському Статуті Міжнародного кримінального суду: «Кримінальній відповідальності підлягають фізичні особи, що досягли 18 – річного віку, які скоїли злочин, що підпадає під юрисдикцію суду».

Варто зазначити, що на сьогодні кроком вперед є дослідження і розвиток правової персонології – науки про правову особистість, основоположником якої є О. В. Тарасов. Основною ідеєю є позиція щодо антропоцентричності людини в правовій площині, тобто неможливості існування права і правопорядку без правосуб'єктності фізичної особи. На думку Тарасова О. В., «правосуб'єктність людини служить підґрунтям для правосуб'єктності усіх інших суб'єктів права взагалі. Тим більше

абсурдними є спроби обґрунтування залучення «несуб'єкта» права до юридичної відповідальності. Не можна нести національно-правову кримінальну відповідальність, якщо перед нами «несуб'єкт» національного права. Аналогічною є ситуація і з міжнародно-правовою кримінальною відповідальністю» [7, с. 204].

Крім того, Тарасов О. В. обґрунтував новий підхід до розуміння самої природи міжнародної правосуб'єктності як феномена, похідного від правосуб'єктності людини. У своїй дисертації він наголошує, що «жодна інша юридична, релігійна, філософська й соціогуманітарна дисципліна, крім науки міжнародного права, не бере на себе сміливості спростовувати суб'єктність людини. Вказується, що існує багато можливостей довести міжнародну правосуб'єктність людини. Наприклад, звернутися до норм міжнародного права, що закріплюють міжнародно-правовий статус людини. Якщо є правовий статус, то повинен бути і його носій. Саме цим традиційним (нормологічним) шляхом більшість юристів-міжнародників зробили висновок про наявність міжнародної правосуб'єктності людини. Інший шлях – проаналізувати практику міжнародних трибуналів *ad hoc*, Міжнародного кримінального суду, Європейського й Міжамериканського судів з прав людини та інших міжнародних органів, що допускають до участі в міжнародному процесі фізичних осіб» [8, с. 16]. Особливу увагу слід звернути на твердження, що «поза фізичною особою світ права мертвий. У цьому основна ідея правової персонології. Саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності. Тільки фізичні особи вміють читати, тлумачити, розуміти нормативні тексти й діяти відповідно або невідповідно до нормативних вимог, тільки шляхом притягнення до відповідальності конкретної фізичної особи, як зазначено у вироку Нюрнберзького трибуналу, право може досягти своєї мети» [8, с. 17].

Висновки і пропозиції. Отже, прагнення фізичної особи отримати статус суб'єкта міжнародного права є цілком виправданим з огляду на

розвиток інституту міжнародної правосуб'єктності в умовах сьогодення. Пам'ятаючи, що людина створила державу заради задоволення своїх інтересів, та усвідомивши, що інтереси держави і людини не завжди збігаються, зусилля на цьому напрямку розглядаються як відновлення рівноправності. Значною мірою духу та букві міжнародного права відповідає усвідомлення різноманітності його суб'єктів та їх спільної природи, адже «усі союзи та установи створені людьми і для людей, а, відповідно, мають одну ціль та одні засоби». Варто погодитися з думкою Д. В. Кулеби, який в своїх працях наголошує, що «до того ж часу, поки не буде зроблений перехід до виключно нової думки, уявлення про міжнародну правосуб'єктність людини, держави та організації не відповідатимуть природі та завданням міжнародного права. З метою подолання цієї системної проблеми філософія міжнародного права початку ХХІ століття вже зробила суттєвий крок вперед. Вона справедливо не розглядає ані людину, ані державу, ані організацію як панацею від усіх міжнародних хвороб, а лише визнає за ними певні заслуги. Вони з абсолютних перетворюються на відносні категорії. І схоже, що саме таке вирівнювання є позитивною перспективою міжнародного права в цілому та розвитку інституту міжнародної правосуб'єктності зокрема» [9, с. 83].

Таким чином, враховуючи вищесказане, хочу зробити висновок, що питання щодо віднесення людини до суб'єктів міжнародного права потребує подальшого вивчення і вдосконалення. На мою думку, на підставі того, що індивід є самостійним у своїй правосуб'єктності, може здійснювати права і виконувати обов'язки, доречно говорити про те, що в майбутньому він остаточно закріпить своє місце серед суб'єктів міжнародного права. Доцільно зазначити точку зору В.А. Карташкіна, який вважає, що «індивід є суб'єктом міжнародного права з обмеженою правосуб'єктністю. Однак у міру розвитку міжнародного права й міждержавних відносин обсяг прав і обов'язків індивіда буде

збільшуватися, а його роль на міжнародній арені – зростати» [10, с. 493]. Хоча досі велика кількість вчених є переконаними прихильниками державоцентризму, проте з кожним роком збільшується кількість їх опонентів, які підтримують протилежну теорію. Я вважаю, що завдяки динаміці розвитку міжнародного права невизнання індивіда носієм міжнародної правосуб'єктності буде свідчити лише про застій в розвитку законодавства конкретних держав і підтримку антидемократичних засад, що повністю суперечить і відкидає основні принципи міжнародного права та його демократичний характер.

Література

1. Мицик В. В. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи / Альманах міжнародного права. – 2010. – Вип. 2. – С. 25–36.
2. Черниченко С. В. Еще раз о международной правосубъектности индивида / Московский журнал международного права, 2005. – №4. – С. 16–26.
3. Буткевич В. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивідів / Право України. – 2010. – 2. – С. 44–54.
4. Права человека: [учебник для вузов] / [отв.ред Е.А. Лукашева]. – М.: Издательская группа НОРМА– ИНФРА М, 1999. – С. 573.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Case 26/62. Van Gend en Loos v. Nederlands Administratie der Belastingen (1963) European Court of Justice 1. — P. 1.
7. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці нюрнберзького трибуналу / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 115. – С. 200-206.

8. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореф. дис. докт. юрид. наук : 12.00.11 – міжнародне право / О. В. Тарасов. – Х.: [б. в.], 2015. – С. 40.
9. Кулеба Д. Міжнародна правосуб'єктність: теорія і її перспективи / Альманах міжнародного права. – 2010. – Вип. 2. – С. 70–83.
10. Общая теория прав человека / [отв. ред. Е.А. Лукашева]. – М.: Изд-во НОРМА, 1996. – С. 520.